

KOGNITIV QOBILIYATNI ANIQLASH BO‘YICHA PEDAGOGIK DIAGNOSTIK FAOLIYATNING NAZARIYASI

Samijonova D., Raxmatova X.

Namangan davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolamizda kognitiv qobiliyatni aniqlash bo‘yicha olib boriladigan pedagogik faoliyat haqida gap boradi. Kognitiv qobiliyatni ta’lim jarayonidagi o‘rni, kognitiv qobiliyatlarning turlari va kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish masalalari haqida bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: kognitiv qobiliyat, xotira, diqqat, tafakkur, sezgi, innovatsion metodlar

Аннотация: В статье рассматривается педагогическая деятельность, направленная на выявление познавательных способностей. Описаны роль когнитивных способностей в образовательном процессе, виды когнитивных способностей, а также вопросы, связанные с развитием когнитивных способностей.

Ключевые слова: когнитивные способности, память, внимание, мышление, интуиция, инновационные методы.

Abstract: This article discusses the pedagogical activities carried out to determine cognitive abilities. The role of cognitive abilities in the educational process, types of cognitive abilities and issues of developing cognitive abilities are described.

Keywords: cognitive abilities, memory, attention, thinking, intuition, innovative methods.

KIRISH

Kognitiv qobiliyatlar ta’lim jarayonining ajralmas qismi bo‘lib, o‘quvchilarning o‘rganish va rivojlanish jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Kognitiv qobiliyatlar, yoki aqliy faoliyat, o‘quvchilarning ma’lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash, saqlash va ulardan foydalana olish qobiliyatini anglatadi. Ushbu qobiliyatlar ta’lim jarayonida o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarishiga, mustaqil fikrlashiga va muammolarni hal qilish qobiliyatini yaxshilashga yordam beradi. Kognitiv qobiliyatlarning rivojlanishi o‘quvchilarga murakkab ma’lumotlarni tushunishga yordam beradi, shuningdek, tanqidiy fikrlash va ijodkorlikni oshiradi. Ta’lim jarayonida kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish o‘quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Kognitiv psixologiya ham ta’lim jarayonida muhim rol o‘ynaydi.

XX-asrning o‘rtalarida boshlanadigan kognitiv inqilob, inson aqlining ishlashini tushunish va tadqiq etishga qaratilgan. Jean Piaget va Lev Vygotsky kabi olimlar o‘quv jarayonida kognitiv qobiliyatlarning rivojlanishi va ahamiyatini o‘rganishgan. Ularning nazariyalari ta’limda kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish uchun yangi

yondashuvlar yaratishga imkon berdi. Hozirgi kunda kognitiv qobiliyatlar bo'yicha tadqiqotlar davom etmoqda. O'quvchilarni o'qitish va kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish uchun innovatsion metodlar va vositalar ishlab chiqilmoqda. Misol uchun, multimedia ta'limi va o'yin asosidagi o'qitish kognitiv qobiliyatlarni oshirishga yordam beradi. Shuningdek, kognitiv qobiliyatlar va akademik muvaffaqiyat o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish uchun ko'plab tadqiqotlar olib borilmoqda. Kognitiv rivojlanish talabalarning o'rganish yondashuvlari bilan bog'liq, ammo ta'lim oluvchilar turli muhitlarda kognitiv jihatdan har hil rivojlanishi mumkin.

Chjan va Uotkins ma'lumotlariga ko'ra, amerikalik va xitoylik talabalar o'rtasida kognitiv rivojlanishda farq borligi aytib o'tilgan. Kognitiv qobiliyatlarning ta'lim jarayonida qo'llanilishi bilan bog'liq muammolar mavjud.

Birinchidan, har bir o'quvchining kognitiv qobiliyatlari individualdir, shuning uchun umumiy yondashuvlar hamma uchun samarali bo'lmasligi mumkin.

Ikkinchidan, ta'lim tizimlarida kognitiv qobiliyatlarni o'lchash va baholash uchun aniq metodologiyalar yetishmaydi. Bu, o'z navbatida, ta'lim jarayonida kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishda qiyinchiliklarga olib keladi. Kognitiv qobiliyatlar ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega, shuning uchun ularni o'rganish va rivojlantirish zarur.

Ushbu tadqiqotda kognitiv qobiliyatlarning turlari va ularni rivojlantirish usullari haqida chuqur tahlil o'tkaziladi. Kognitiv qobiliyatlarning ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyatini tushunish, o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarishiga va mustaqil fikrlashiga yordam beradi. Shuningdek, kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish uchun yangi metodlar ishlab chiqish va mavjud qiyinchiliklarni yengish zarur. Kognitiv qobiliyatlarning asosiy turlari orasida eslab qolish, diqqat, muammoni hal qilish va o'rganish jarayoni mavjud. Eslab qolish qobiliyati o'quvchilarning o'zlashtirilgan ma'lumotlarni saqlash va qayta ishlashda muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarning diqqatini jalb qilish va ma'lumotlarni ajratish qobiliyati, o'z navbatida, o'rganish jarayonini samarali olib borishga yordam beradi. Muammoni hal qilish qobiliyati esa, o'quvchilarning real hayotdagi muammolarni aniqlash va ularga yechim topishdagi muvaffaqiyatini ko'rsatadi.

Kognitiv qobiliyat: ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarishiga va mustaqil fikrlashiga yordam beradi. Ular o'quvchilarga murakkab ma'lumotlarni tushunishga, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga va ijodkorlikni oshirishga imkon beradi. Misol uchun, o'quvchilar yangi ma'lumotlarni o'zlashtirish jarayonida kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish orqali o'z fikrlarini mustaqil ravishda shakllantira olishi va o'z bilimlarini amaliyotga tatbiq eta olishlari mumkin. Kognitiv qobiliyatlar ta'lim jarayonida o'quvchilarning muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ularning rivojlanishi o'quvchilarga akademik muvaffaqiyatga erishishda yordam beradi va kelajakda o'z kasbida muvaffaqiyatli bo'lishlariga xizmat qiladi. Ta'lim

jarayonida kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish orqali o‘quvchilar o‘zlarining intellektual salohiyatlarini to‘liq ochish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Kognitiv qobiliyatlar haqida tushuncha o‘quvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirishlariga xizmat qiluvchi asosiy poydevor hisoblanadi. O‘qituvchilar va ta’lim tizimlari kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishga e’tibor qaratishi kerak, chunki bu nafaqat o‘quvchilarning akademik muvaffaqiyatini ta’minlaydi, balki ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham yordam beradi. Kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish uchun innovativ metodlar va vositalarni qo‘llash, o‘quv jarayonida yangilik va ijodkorlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish jarayonida o‘quvchilarning individual ehtiyojlari va imkoniyatlarini inobatga olish lozim. Har bir o‘quvchining kognitiv qobiliyatlari turlicha bo‘lishi sababli, ta’lim jarayonida shaxsiylashtirilgan yondashuvlarni amalga oshirish muhimdir. Bu o‘quvchilarning o‘z qobiliyatlarini to‘liq ochishlariga, o‘rganish jarayonida yanada samarali bo‘lishlariga yordam beradi. Kognitiv qobiliyatlar, aqlning turli jihatlaridan kelib chiqib, insonning muammolarni hal qilish, ma’lumotlarni o‘zlashtirish va ijodkorlikni rivojlantirish kabi qobiliyatlarini ifodalaydi. Kognitiv qobiliyatlar turlarga bo‘linadi, va ularning har biri ta’lim jarayonida alohida ahamiyatga ega.

Kognitiv qobiliyatlarning rivojlanishi o‘quvchilarga yuqori darajadagi ijodkorlik va tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshirishga yordam beradi. Bu esa, o‘z navbatida, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun, ta’lim jarayonida kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish ustuvor vazifa bo‘lib qoladi. Kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish ta’lim jarayonida muhim ahamiyatga ega, chunki bu jarayon o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyatlarini, mustaqil fikrlashlarini va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini oshirishga xizmat qiladi.

Kognitiv qobiliyatlar - bu fikrlash, o‘rganish, eslab qolish, muammoni hal qilish va diqqatni jamlash kabi aqliy faoliyatlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu qobiliyatlarni rivojlantirish jarayoni ta’lim tizimida o‘quvchilarga yanada samarali bilim olish imkonini yaratadi.

Innovatsion metodlar: Kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish uchun bir qator metod va strategiyalar mavjud. Birinchidan, ta’lim jarayonida interaktiv yondashuvlar, masalan, guruhli ishlar, muammoli vazifalar va diskussiyalar o‘quvchilarning faol ishtirokini rag‘batlantiradi. Bunday yondashuvlar o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi, chunki ular bir-birlari bilan fikr almashish, yangi fikrlar ishlab chiqish va o‘z fikrlarini ifodalash imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish uchun interaktiv metodlar o‘quvchilarning fikrlash, tahlil qilish va muammolarni yechish qobiliyatlarini oshirishda samarali vosita hisoblanadi.

Quyidagi interaktiv metodlar kognitiv rivojlanishni qo‘llab- quvvatlashda keng qo‘llaniladi:

1. Muammo – bazaviy o‘qitish o‘quvchilarga real hayotdagi muammolarni hal qilish vazifasi beriladi, bu metod o‘quvchilarning tahlil qilish, mantiqiy fikirlash va kreativ yechimlar ishlab chiqish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

2. Tanqidiy fikirlash – o‘quvchilarni tahliliy va tanqidiy fikirlashga o‘rgatadigan metod. Ular o‘quv materiallarini sinchiklab tahlil qilish, dalillarni baholash va qarorlar qabul qilishda faol ishtirok etadilar.

3. Raqamli va multimedia vositalari bilan interaktiv darslar: O‘quvchilarga video, animatsiya, interaktiv taqdimotlar va onlayn simulyatsiyalar orqali o‘quv materiallarini taqdim etish. Bu usul o‘quvchilarga tasavvur qilish, analiz qilish va mazmuni chuqurroq o‘rganish imkoniyatini yaratadi.

4. Rol o‘ynash: O‘quvchilar turli rollarda ishtirok etib, muayyan vaziyatlarni o‘rganadilar. Bu metod ularning ijtimoiy qobiliyatlarini, muammoni hal qilish va qarorlar qabul qilishda kognitiv faoliyatni rivojlantiradi.

5. Kollaborativ o‘qitish: O‘quvchilar guruhlariga bo‘linib, birgalikda o‘rganadilar va fikir almashadilar. Bunday metodlar o‘quvchilarning tanqidiy fikirlash, muammo yechishda hamkorlikda ishlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

6. Diskussiya va brainstorming: O‘quvchilar muayyan mavzu bo‘yicha fikir almashish va yangi g‘oyalarni ishlab chiqish uchun guruhlarda muhokama qiladilar. Bu metod o‘quvchilarga mantiqiy tahlil qilish, fikirni aniqlik bilan ifodalash va boshqa fikirlarga nisbatan ochiq bo‘lishni o‘rgatadi.

7. Simulyatsiyalar va o‘yinlar: Kompyuter yoki boshqa vositalar yordamida o‘quvchilarga muayyan tizimlar yoki jarayonlarni simulyatsiya qilish imkoniyatini berish. Bu metod o‘quvchilarga real hayotdagi vaziyatlarni tushunish va ularga javob berish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Odatda biror bir narsani yoki ma‘lumotni o‘rganish uchun real voqealarni sun‘iy yaratadi ya‘ni o‘zini yolg‘ondan biror ko‘yga solish, mug‘ombirlik qilish.

XULOSA

Kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish jarayonida mavjud bo‘lgan qiyinchiliklar ham e‘tiborga molikdir. Har bir o‘quvchining individual qobiliyatlari va ehtiyojlari hisobga olinmasa, umumiy yondashuvlar samarali bo‘lmasligi mumkin. Hususan ta‘lim muassasalarida o‘rganuvchilarni kognitiv qobiliyatlarini tashhislaydigan aniq bir metod ishlab chiqilmagan. Xulosa qilib aytganda, kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish ta‘lim jarayonining asosiy elementlaridan biridir. O‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarishiga, mustaqil fikrlashiga va muammolarni hal qilish qobiliyatini yaxshilashga yordam beradigan bu jarayon, kelajakdagi muvaffaqiyatlarida muhim rol o‘ynaydi. Ta‘lim jarayonida kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish uchun innovatsion metodlar va strategiyalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish zarur. O‘quvchilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish uchun aniq strategiyalar va metodologiyalar ishlab chiqish, shuningdek, o‘quv jarayonida o‘zgarishlarni amalga

oshirish uchun o‘qituvchilar malaka oshirishi zarur hisoblanadi. Kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlar nafaqat ta’lim jarayonini yaxshilaydi, balki o‘quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlarini ham ta’minlaydi. Ushbu tadqiqot orqali kognitiv qobiliyatlarning ta’lim jarayonidagi o‘rni va ahamiyati yanada ravshan bo‘ldi. Kognitiv qobiliyatlar ta’lim tizimlarida o‘quvchilarning muvaffaqiyatli o‘qishi va rivojlanishi uchun zarur bo‘lib, ularni rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlar va amaliyotlar muhim ahamiyatga ega. Shunday qilib, kelajakda kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlar va innovatsion yondashuvlar ta’lim jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi va o‘quvchilarning barcha sohalarida muvaffaqiyatli bo‘lishlarini ta’minlaydi. Qisqa qilib aytganda kognitiv qobiliyatlarni ta’lim jarayonida samarali qo‘llay olish o‘qituvchi va o‘quvchilarni zerikarli ta’lim muhitidan faollashgan va jadallashgan ta’limiy muhitga olib o‘tadi va shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirishda katta yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. A.D Saloxidin o‘g‘li Kognitiv ta’lim nazariyasi va rivojlanishi: Nodavlat oliy ta’lim misolida. 2023-yil
2. F.I.Xaydarov, N.I. Xalilova Umumiy psixologiya darslik Toshkent 2010
3. Jalilov, A. A. Kognitiv qobiliyatlar va ta’lim jarayoni. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi, 2021
4. Muminov, A. Kognitiv qobiliyatlarni baholashning muammolari va istiqbollari. O‘zbekiston Ta’limi, 2019
5. Nazarov, S. M. Kognitiv psixologiya va ta’lim: nazariy va amaliy jihatlar. Toshkent Davlat Universiteti, 2020
6. Sirojiddinov, A. R. O‘quvchilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish metodlari. Ta’lim va Innovatsiya, 2022
7. Toshpulatova R. A. O‘qitish jarayonida emotsional omillar. O‘qituvchilar uchun ilmiy maqolalar toplami. 2021-yil
8. Xudoyberdiyev A.A Shaxsiylashtirilgan o‘qitish srategiyalari: nazariy va amaliy jihatlar. O‘zbekiston ta’limi va innovatsiyalar. 2020-yil
9. Yusupov. I. Kognitiv qobiliyatlar va o‘quv jarayonidagi o‘rni. Pedagogika va Psixologiya Jurnal, 2023